

ORTAÇAĞDAN GÜNÜMÜZE “MODERNİTE”:

DOĞUŞU ve DOĞASI

*Gamze ASLAN YAŞAR**

Özet

Modernite, Batının kendi tecrübeleriyle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanda yaşadığı, Batı dışı toplumlarında öykünerek gerçekleştirmeye çalıştığı değişimleri ifade eder. Felsefi altyapısını Aydınlanma döneminde oluşturan modernite, gelenek ile tam bir karşıtlık içerisinde akli ve insanı merkeze alarak, toplumsal yaşamı rasyonalize eder. Din, toplumsal yaşamda geriletilerek, laiklik ve insanın özgürleşmesi ilkeleştirilir.

Bu makale, modernite kavramının neyi ifade ettiğini ve moderniteyi oluşturan süreçleri ortaya koymaya çalışan genel kapsamlı bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: *Modernite, Kültürel Devrim, Bilimsel Devrim, Sanayi Devrimi, Siyasal Devrim.*

“MODERNITY” FROM THE MIDDLE AGES TO THE PRESENT DAY:

ITS ORIGIN AND NATURE

Abstract

Modernity refers to the changes that the West has undergone in economic, social, cultural, and political fields through its own experiences and those which it strives to realize in non-Western societies. Modernity shaped its philosophical infrastructure during the Age of Enlightenment rationalizes the social life by opposing the tradition and placing the mind and man at the centre. It attaches the religion less importance and adots the principles of secularism and freedom of man.

This paper is a comprehensive study which aims to reveal what the concept of modernity refers to and the periods which have made up the modernity.

Key Words: *Modernity, Cultural Revolution, Scientific Revolution, Industrial Revolution, Political Revolution.*

GİRİŞ

Modernite, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal alanda yaşadığı büyük ve köklü değişiklikleri ifade eder. Moderniteye geçiş dört temel devrimle olmuştur: Newton tarafından başlatılan Bilimsel Devrim, iktidarın meşruiyetini halka dayandıran Siyasal Devrim, aklın üstünlüğüne vurgu yapan Kültürel Devrim ve Sanayi Devrimi'dir. Rönesans ve Reform hareketleri neticesinde oluşan ve modernitenin fikri altyapısını oluşturan Aydınlanma hareketinin akılcılığı ile bilimsel bilgi neredeyse tüm sürece damgasını vurmuştur.

Modernitenin temel vurgusu, insanı köleleştirdiğine inanılan gelenek ve dinin bağlayıcılığından kurtularak, bireysel ve toplumsal yaşamı aklın önderliğinde yeniden anlamlandırmak ve kurmaktır. Modernite, yaşamı

* Süleyman Demirel Üniversitesi, Siyaset Bilimi Doktora Öğrencisi, gamzeaslan80@hotmail.com

anlamlandırmada ve sürdürmede herhangi bir dışsal otoriteyi kabul etmez. Akılcı, özgür ve yaratıcı bireyin dünyayı yeniden biçimlendirebileceğini ve sürekli ileriye doğru akan bir tarih anlayışıyla bütün toplumların, ortak olan akıl ve bilimsel bilgi neticesinde, aynı süreci yaşayacağını savunur.

Modernitenin ürettiği temel değerler; akılcılık, bireyselleşme, sekülerizm, bilimsellik, pozitivizm, kentleşme, sanayileşme, laiklik, bürokrasi, demokrasi ve ulus devlettir. Modernite, farklılaşmaya zemin hazırlayan akılcılığa ve aklın yaratıcılığına vurgu yapsa da, toplumsal ve siyasal yapı da tekçi, bütünleştirici, birleştirici ve homojen politikaların varlığını gerekli görür.

Coğrafi keşifler neticesinde yeni yerler ve uygarlıkların bulunmasıyla uyanışa geçen Avrupa, yüzyıllarca kendisini esaret altına alan ve köleleştirip körleştiren kiliseye karşı “Reform”la meydan okumuş, Aydınlanma düşünürlerinin öncülüğünde “aklı” keşfederek, bilimsel ve endüstriyel devrime öncülük etmiştir. Kendisi için iyi olanı seçme özgürlüğüne ve kabiliyetine sahip olan insanlardan meydana gelen halk, akla dayalı düşüncenin zorunlu sonucu olarak, siyasal meşruiyetin tek dayanağı haline gelmiştir. Böylece, temsili demokrasinin ve anayasal devletin de temelleri atılmıştır.

Avrupa’nın kendi tarihsel ve toplumsal dinamikleriyle yaşadığı modernite süreci, daha sonraları globalleşerek, dünyanın geri kalan kısmında ulaşılmak istenen bir amaç ve ideal halini almıştır. Modernleşme olarak adlandırılan bu olgu, tarihsel ve toplumsal yapının içsel bir uzantısı olarak değil, toplumsal düşüncenin ve pratiklerin dışında, yabancı bir olgu olarak ele alınmaktadır (Göle, 1998: 65).

Bu çalışmada genel olarak, modernite kavramına ve tarihsel sürecine kısa bir giriş yapıldıktan sonra, bu süreci oluşturan bütün gelişmeler “Rönesans, Reform, Aydınlanma, Bilimsel Devrim ve Sanayi Devrimi” incelenmiş ve modernitenin siyasal alandaki taşıyıcı öznesi olan ulus devlet ile modern siyaset irdelenmeye çalışılmıştır.

1. Modernite ve Temelleri

Modern kelimesi, M.S 5. yüzyılda Latince tam, şimdi, bugüne ait anlamına gelen “modo” dan türemiş “modernus” sözcüğünden gelmektedir ve ilk olarak Hristiyanlığı benimseyen Romalıların eski pagan kültüründen tamamen koptuğunu ve yeni bir kültürün doğduğunu anlatmak için kullanılmıştır. Bu anlamda modern terimi, eski ve yeni arasındaki farklılığa vurgu yapmaktadır. Bir tarafta geride kalmış değerlerle fikirleri içeren ve bu anlamda genellikle olumsuzlanan eski ile; diğer tarafta, bugünün hayat tarzına ilişkin unsurları içeren ve güncel olduğu için de olumlu bir anlama sahip olan yeni vardır (Türköne, 2006: 484). Nitekim sözlüklerde modern kelimesinin karşılığı olarak, “günümüze ait olan, çağdaş, çağcıl, asri, yeni” ifadeleri yer almaktadır.

Modernden türetilen modernite terimi ise, Avrupa’da (özellikle Batı Avrupa’da) 17. yy’dan itibaren meydana gelen ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal değişiklikler neticesinde yaşanan büyük ve köklü değişimleri anlatmak için kullanılır (Türköne, 2006: 484). Bu anlamda modernite, geleneksel ile bir karşıtlık içerisinde olarak, bireysel, toplumsal ve politik yaşamdaki dönüşümü ve değişimi ifade etmektedir. Diğer bir deyişle modernitede, modern kelimesinin anlamına uygun olarak, eskiye karşı çıkış ve ondan kopma, yeni ilişkiler ağı oluşturma söz konusudur (Türköne, 2006: 484).

Sanayileşme, kentleşme, rasyonalizasyon, bürokratikleşme, sekülerizm, ulus devlet, demokrasi ve laiklik modernitenin temel değerleridir. Modernitenin oluşum süreci, insanlık tarihi açısından çok önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreçtir. Öncelikle tarım toplumu yerini sanayi toplumuna bırakmış, ticaretin ve sanayinin gelişmesiyle feodal toplum ve üretim tarzı ortadan kalkmış, kırsal alandaki nüfus azalırken kentlerin nüfusu artmıştır. Ticaretin ve sanayinin gelişmesiyle ortadan kaldırılan feodalite, yerini güçlü merkezi krallıklara ve sonraki dönemde de ulus devlete bırakmıştır. Siyasi katılım genişlemiş ve demokrasi tek meşru yönetim tarzı olarak görülmeye başlamıştır.

Modernite; din, felsefe, ahlak, hukuk, gelenek, tarih, ekonomi ve siyasetin eleştirisiyle başlamıştır. Bu anlamda, modernitenin ayırt edici bir özelliği eleştiridir. Modernitenin temel kavramları olan evrim, devrim, özgürlük, laiklik, demokrasi ve sekülerizm hep bu eleştirel bakışın sonucunda oluşmuştur (Küçük, 1994: 89).

Modernite, toplumun herhangi bir dış otorite ya da tanrısal kökenli bir otorite olmaksızın kendi kendine ürettiği ilkelere dayanarak meşruluğunu temellendirmesidir (Şaylan, 2002: 56). İnsanın aklını kullanarak kendi kaderine hâkim olabileceğini ve yine akılcı yöntemlerle dünyanın ve evrenin anlaşılabilirliğini savunur. Bu anlamda akıl ve insan merkeze alınarak, toplumsal yaşam rasyonalize edilir. Tanrı merkezli dünya görüşü yerine, insanı merkeze alan bir anlayış benimsenir. Bu sebeple, meşruiyetini dinden alan teolojik yönetim anlayışı, yerini laik iktidara bırakır. Din, toplumsal yaşamdan geriletilerek, insanın ve bilimin özgürleşmesi ilkeleştirilir. İnsanın özgürlüğü fikrinin yaygınlaşıp güçlenmesi ve bu fikrin tüm siyasi ve felsefi düşüncenin merkezine oturması, modernitenin belirleyici unsurları arasındadır. Bu süreçte, geleneksel toplum biçimi olan cemaatler çözülerek yerini cemiyetlere bırakır. Hümanizm (insancılık) ve eşitlik gibi değerler ortaya çıkar (Şaylan, 2002: 57). İnsanın aklını kullanarak doğa ve kendisi ile ilgili bilgisini arttıracığı varsayılır. Sürekli artan bilgisi sayesinde insan, toplumu kendi çıkarları doğrultusunda yeniden kurabilecektir. Böylece tarih, sürekli ileriye doğru akacaktır. Bu açıdan modernitenin belirleyici unsurlarından bir diğeri de, ilerici tarih anlayışı ve iyimserliğidir. Modernite bunu, "insanın yücelmesi" olarak yorumlamaktadır (Şaylan, 2002: 57).

Avrupa'nın içsel dinamikleri sonucu ortaya çıkan modernite, sonradan siyasal ve ekonomik sebeplerle globalleşmiştir (Kahraman ve Keyman, 1998: 81). Oluşum sürecine dâhil olmayan dünyanın geri kalan kısmında adeta bir ideal halini almış, "Batılılaşma ve modernleşme" adıyla ve Batı'nın dolaylı ve doğrudan müdahaleleriyle aynı süreç yaşanmaya çalışılmıştır. Her ne kadar iç içe olsalar da modernite, modernleşmeden farklı bir kavramdır. Modernite bir proje iken, modernleşme bu projeyi mümkün kılacak kurumsal ve yapısal dönüşümü ifade etmektedir. Bu anlamda modernleşme; sanayileşmeyi, pazar sistemlerinin oluşumunu, bilimsel devrimi, teknolojik ilerlemeyi ve ulus devletlerin gelişimini içerir (Çiğdem, 2004: 72). Diğer bir deyişle modernleşme, Batılı olmayan toplumların Batı'yı model alarak girdikleri değişim sürecidir (Türköne, 2006: 506).

Avrupa'da moderniteye geçiş dört temel devrimle ve bunların etkileşimiyle olmuştur:

- a) Bilimsel Devrim: Newton tarafından başlatılan; doğrudan Tanrı ve melekleri tarafından yönetilen ve Tanrı'nın ihtişamının bir yansıması olan doğa anlayışından, kendi kendini düzenleyen ve matematiksel denklemlerle çözümlenebilecek bir doğa anlayışına geçilmesi sürecidir.

- b) Siyasal Devrim: İktidarın kaynağının Tanrı'ya değil, halka dayandığı ve iktidarın meşruiyetinin halkın rızasına bağlı olduğunun ortaya konmasıdır.
- c) Kültürel Devrim: Aydınlanma ile (Almanya'da Aufklärung, İngiltere'de Enlightenment, Fransa'da Eclaircissement veya Lumiere le sieclede) aklın üstünlüğünün kabul edilmesini, toplumsal yaşamın temeline akılcı ilkeler yerleştirilmesini ve dinin, hayatın küçük bir alanına indirgenmesini ifade eder.
- d) Sanayi Devrimi: Coğrafi keşiflerin sonucunda gelişen ticaretle biriken sermayenin, bilimsel keşiflerle birlikte sanayi üretimine aktarılmasıdır. Üretimde kullanılan tekniklerin hızlı gelişimi sonucunda kitle üretimi yaygınlaşmış ve üretim ilişkileri ile yaşam standartları değişmiştir (Küçük, 1994: 17–22).

Modernitenin oluşumunda; fikri olarak Aydınlanma Çağı, politik olarak Fransız Devrimi ve ekonomik olarak da Sanayi Devrimi belirleyici olmuştur.

Modernitenin fikri altyapısını oluşturan Aydınlanma düşüncesi, Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda oluşmuştur. Bu sebeple, Rönesans ve Reform sürecini de incelemek gerekmektedir.

2. Rönesans

Rönesans, 15. ve 16. yy'de İtalya'da yaşanan entelektüel ve kültürel gelişmelerdir. Bu süreci başlatan ise, Eski Yunan ve Roma edebiyatına ait eserlerin keşfidir. Bu eserlerin keşfi, insanlarda yeni meraklar ve ilgiler uyandırmış ve içinde yaşadıkları dünyayı araştırmaya ve incelemeye yöneltmiştir. Rönesans yeniden başlayışı, yeniden doğuşu simgelemektedir. Ancak bu süreçte geçmişten köklü bir kopuş olmamış, sadece bu yönde bir yol açılmıştır (Türköne, 2006: 485).

Rönesansta, dini ve mistik bilgi karşısında, akli bilgiye verilen önem artmış ve kiliseye yönelik bir tepki oluşmuştur. Kiliseye yönelik bu tepki insan düşüncesini, Ortaçağ'dan, hatta ilk Hristiyan çağdan da eskiye götürerek Antik dönem birleştirmiştir. Antikiteye ait bilgiler yenilenerek, eski adetler güncellenmiştir (Michelet, 1996: 1).

Etkinlik, döneme damgasını vuran temel kavramdır. Keşifler, çalışma, tabiatın sırrını anlama ve kavrama çabası yani Ortaçağ boyunca yasaklanan ya da küçümsenen bütün bu etkinlikler Rönesansı kuşatmıştır. Herşeyi saran yenilik duygusu, sanattan tekniğe, ticaretten felsefeye tüm alanlarda yoğun bir biçimde yaşanmıştır. Yenilik ve sonsuzluk izlenimi, feodal ve teolojik toplumun kapalı dünyasının yerini almıştır. Sanatta, ticaretle ve bilgede dünyevileşme, Rönesansın yepyeniliğinin en belirgin göstergesidir (Bumin, 2005: 11).

Rönesans, bir çözülüş ve arayış dönemidir. Bir yanda, savaşlar yüzünden açlığa maruz kalan Avrupa'da, artık İsa'nın her şeye katlanma modelini etkisizleşmekte; diğer yandan Hristiyanlığın Avrupa ile sınırlanmış doğa ve dünya tasarımı, yeni kıtaların ve uygarlıkların bulunuşu karşısında yetersiz kalmaktadır (Bumin, 2005: 12–13). Ortaçağ, İslam dünyası hariç, kendisi dışında birkaç pigme ve amazon topluluğundan oluşan bir barbar bölgesinden başka hiçbir kuşağın varolmadığı düşüncesi taşımaktaydı. Oysa, yeni toprakların ve uygarlıkların keşfi bu düşüncüyü altüst etti. O halde dünya, Hristiyanlığın ileri sürdüğü gibi insan için yaratılmış olsa bile,

Hristiyanlar için yaratılmamıştı. Başka bir uygarlık varsa, başka akılsallıklar, gerçeklikler de vardı (Bumin, 2005: 16).

Rönesansın doğa anlayışı üzerine geliştirdiği savlarla tanınan R.Lenoble, "Doğa Düşüncesinin Tarihi" başlıklı kitabının Rönesans ile ilgili bölümünde bu sürecin, hem Aristoteles ve Ortaçağ'ın kapalı dünyasından kopuş anlamına gelen bir ilerlemeyi, hem de bilim-yasa öncesi düşünceye kadar giden bir gerilemeyi içerdiğini ifade etmektedir (Bumin, 2005: 13). Bilim bu çağda, Aristocu ve Hristiyan çerçevelerini kırmış; ancak, onların yerine yeni bir çerçeve oluşturamamıştır. Bunun sebebi de Rönesansın doğayı düşünmeden önce duymuş olmasındadır. Rönesanslılar doğayı sevmiş ve onu araştırmıştır; ancak bu araştırma, bilimsel bir araştırma değildir. Çünkü keşiflerle bulunan sadece uygarlıklar değil; aynı zamanda başka bitkiler, canlılar yani o zamana kadar tanınmamış doğa idi (Bumin, 2005: 16). Rönesanslılar için bu yeni doğa, bir tanrıçaydı ve bu tanrıçaya yönelik araştırma da onun güzelliklerine ve sırlarına erişmek için yapılmalıydı. Doğanın bu yeni şekli Rönesanslıları, ona bilimsel yaklaşımdan ve onu yasalara bağlamaktan alkoydu ve ilkel bir doğa anlayışına dönüştü.

Rönesans döneminde, feodal toplumun tarıma dayalı üretim ilişkileri yerini ticarete dayalı ilişkilere bırakmış ve ticaret merkezleri haline gelen bazı Avrupa kentleri bu sayede ihtişama kavuşmuştur. Bununla birlikte pek çok eski köy ve kasaba birer kent halini almaya başlamıştır. Gitgide gelişen ticari hayat, beraberinde sermaye birikimini getirmiş, krallar ve yeni bir sınıf olarak burjuvazi toplumsal ve siyasal hayatta oldukça etkin bir rol oynar hale gelmiştir. Burjuvazinin ticaret yapabilmesi için siyasi istikrarın ve düzenli işleyen bir yönetim mekanizmasının var olması gerekmektedir. Oysa, feodal toplumun parçalanmış yapısı bu koşulları karşılayamamaktadır. Bundan dolayı, burjuva feodal beylere karşı kralın mutlak egemenliğini savunmuştur. Siyasi iktidarı sağlamak ve bu sayede serbestçe ticaret yapabilmek için burjuva vergi verme yükümlülüğü altına girmiş, bu da eski feodal düzenin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Böylece, merkezi monarşiler kısa sürede Avrupa'nın yönetiminde temel unsur haline gelmiştir. Rönesansla ortaya çıkan değerlerden birisi, hümanizmdir. Hümanizmle birlikte insan; kişiliğini, benliğini bütün özellikleriyle, canlılığıyla ortaya koymak isteyen birey haline gelmiştir (Sözer, 2006: 1).

Yaşanan tüm bu değişim, Avrupa'nın tüm toplumsal kurumlarında değişikliklere ve yeni anlayışlara sebep olmuştur. Aklın ön plana çıkması, insanların dünya görüşünü, inançlarını, arzularını ve toplumsal yaşamlarını değiştirmiştir. Bütün bunların sonucunda Hristiyan ahlakı da değişmiştir. Tanrı düşüncesinin kültürel bilinçte olduğu varsayılarak, insanın kendi kaderini belirleme özgürlüğüne sahip olduğu kabul edilmiştir (Türköne, 2006: 486-487; Sözer, 2006: 2). Böylece, Ortaçağ'ın dini söylemi, feodal ekonomisi ve egemenlik ilişkileri, yerini bireyi merkeze alan ve laikleşmeyi öngören bir söyleme bırakmıştır. İnsanın Tanrı'ya itaatle yükümlü bir nesne olmaktan çıkıp, kendi eylem ve kararlarını yerine getiren özerk birey olması Rönesans'ın özünü oluşturmaktadır. Bu husus, yani özerk birey, bilimin ve felsefenin de sekülerleşmesini sağlamıştır (Urhan, 1999: 144).

Aynı süreçte, Kopernik (1473-1543), Tycho Brahe (1546-1601), Johannes Kepler (1571-1630) ve nihayet Galileo Galilei'nin (1564-1642) birbirini takip eden çalışmaları neticesinde, kilisenin tek doğru ilan ettiği dünya merkezli evren anlayışı çürütülerek; güneş merkezli bir evren anlayışı geliştirilmiştir (Russell, 1997: 273-284).

Modern bilimin en büyük kurucularından birisi olan Galileo, tabiatın belirli ve kesin kanunlara göre işlediğini savunmuştur. Bundan dolayı, tabiat olaylarının meydana gelişi aklın rehberliğinde, doğrudan insan aklıyla keşfedilebilmektedir. Böylece, evreni açıklamada teolojik bilgiler yerine, matematiksel veriler kullanılmaya başlanmıştır. Galileo bulgularını teolojik yorumlamalarda kullanarak, tabiatın değişmez, evrensel ve akılla açıklanabilir yönünün yanılmaz olduğunu; bu sebeple, bilimin kutsal kitabın yorumlarına değil, kutsal kitabın yorumlarının bilimsel esaslara uygun olması gerektiğini savunmuştur (Türköne, 2006: 486). Galileo'nun bu savunması Katolik kilisesinin tepkisini çekmiş ve kendisinin engizisyonda yargılanması sonucunu doğurmuştur.

Galileo, ünlü serbest düşüş yasasını ortaya koyarken, “ben taşın neden değil, nasıl yere düştüğü ile ilgileniyorum” diyerek nedensellik ilkesini 17. yy'de bilimin dışına atmıştır. Çünkü nedensellik bağı sürdürülecek olursa, yani nedenin nedeni araştırılmaya başlanırsa, bu süreç metafiziğe kayacaktır ve böylece modernitenin kurduğu bilim anlayışı kendi içerisinde yıkılmış olacaktır. Galileo bunun farkındadır ve ünlü yasasını açıklarken “nedeni” değil, “nasıl”ı kendisine yol gösterici seçmiştir (Şaylan, 2002: 158).

Kopernik, Brahe, Kepler ve Galileo'nun ortaya koyduğu çalışmalar, yalnızca evrene bakışta bir değişime sebep olmamış, aynı zamanda Tanrı'nın elinde olduğu düşünülen evrenin yönetimi konusunda da yeni açılımlar sağlamıştır. Tanrı'nın yetkinlik alanının daralması anlamına gelen bu gelişme, insanın yetkinlik alanını genişletmektedir (Bağlı, 2002: 38).

Galileo'nun çalışmaları ampirizmi temel alan yeni bir bilim anlayışının doğmasını sağlamıştır. Artık, Ortaçağ boyunca küçümsenen laboratuvar deneyleri hızla gelişmekte, doğa biliminin özler üzerine düşünmek yerine deneyimle gelişeceğine inanılmaktadır. Ortaçağ'da fizikçinin Tanrı'nın eseri üzerine düşünmesi, onun Tanrı bilgisine yaklaşmak isteğinden kaynaklanırken, şimdi mühendis/bilim adamı doğanın işleyişini bilerek ve ona benzer makineler üretmek onu insanın hizmetine sunacaktır (Bumin, 2005: 24). Tanrı'nın doğayı yaratmış olması, onu insanın hizmetine sunmuş olması olarak yorumlanmaktadır. Doğa bir makinedir ve bilim de bu makineyi kullanma ve yeni makineler üretme sanatıdır. Alexander Koyre, Galileo'nun keşfinin, Yunanlıların Kosmos'u buluşundan sonra yaşanmış en büyük keşif olduğunu ifade etmektedir. Bu değişiklik, matematiği Pitagorasçılarda olduğu gibi sayıların erdemi üzerine düşünme olarak ya da Aristoteles'te olduğu gibi yalnızca mükemmel daireler çizen gök cisimlerine uygulanabilen bir bilim olarak gören anlayışın yerine, onu doğanın dili, keşfi olarak tasarlama şeklinde özetlenebilir (Bumin, 2005: 25; Şaylan, 2002: 158).

Bu açıklamalardan sonra denilebilir ki, Rönesansın moderniteye en büyük katkısı; insanın kendisini bağlayan bağlardan ve sınırlılıklardan kurtulması yolunu açmış olmasındadır.

3. Reform

Antik Yunan döneminde Batılı insan, diğerlerinden farklı olarak, eşya ve olayları farklı bir yöntem ve felsefeyle yorumlamayı keşfetmiştir. Ancak, Hristiyanlığın kabulüyle birlikte, felsefe ya da felsefi düşünce biçimi bu dinin etkisi altına girmiştir. Kilisenin kurumsallaşarak gücüne güç katması, insanların düşünce biçimlerinin kilisenin emri altına girmesine sebep olmuştur. Akli, dinin doğrularına uyarladığını iddia eden kiliseye karşı, zamanla dinin doğrularıyla kilisenin doğrularının özdeşleştirilemeyeceğine yönelik düşünceler gelişmiştir.

Bu düşünceye sahip olan Martin Luther, Katolik yoruma, kiliseye ve din adamları sınıfına karşı çıkarak, mevcut din anlayışına müthiş bir darbe vurmuştur. 31 Ekim 1517'de Wittenburg kilisesinin kapısına astığı ünlü 95 teziyle yeni bir din anlayışı geliştirmiştir. Katolik kilisesinin, halktan günahlarını bağışlama ve cennet vaadiyle para talep etmesi, ayrıca kilise otoritesinin insanların hayatlarının tüm yönlerini etkileyebilecek bir seviyeye ulaşması ve insanın Tanrı'yla olan ilişkisine kilisenin aracılık etmesi Luther ve Calvin'i kiliseye karşı bir harekete itmiştir (Russell, 1997: 269–272).

Luther ve Calvin'in önderliğinde gelişen bu hareket, halkı kutsal kitabın kendisine dönmeye çağırmaktadır. Luther'in 95 teziyle, halkı kilisenin kurumsal otoritesini protesto etmeye davet etmesi üzerine Hristiyanlık içinde onların fikirlerini takip edenler, Protestanlık olarak anılan mezhebi kurmuşlardır.

Reform hareketi, kilisenin otoritesini ve toplum içerisindeki gücünü oldukça zayıflatmıştır. Bununla birlikte, bu hareketle, Avrupa'da ileriki zamanlarda görülecek olan din savaşlarının da temelleri atılmıştır.

4. Aydınlanma

Aydınlanma, 18. yy'de gerçekleşmesi ve sonuçları itibarıyla hem Amerika'da hem de hemen hemen tüm Avrupa'da etkili olan, geleneksel olarak İngiliz Devrimi'yle başlayıp Fransız Devrimi'yle bitirilen felsefi bir harekettir (Çiğdem, 2006: 13). Bu hareketin temelinde, insan düşüncesinin dinsel dogmatizmin koyduğu sınırları yıkarak ve onun dışına çıkarak akıl yürütme ve bilim yoluyla hem kendisi hem de evrenle ilgili gerçeği kavrayabileceği fikri yatmaktadır (Şaylan, 2002: 105). Aydınlanma hareketinin amacı, insanları esasında kötü ve köleleştirici olduğuna inanılan din, mit, önyargı, bağnazlık ve hurafenin etkisinden kurtararak, iyi ve özgürleştirici olduğu kabul edilen "akıl düzenine" sokmaktır (Şaylan, 2002: 113). Akılcı düzen ve bilgilenme ile toplumlar kör inançlardan, gerilik ve cehaletten kurtulabilecekler ve bu da insanın ileri bir düzeye gelmesini sağlayacaktır (Şaylan, 2002: 114; Kale, 2002: 32). Aydınlanma'yla, aynı zamanda, insanın içinde yaşadığı toplumun sorunları da çözülecektir. Çünkü, insanın tümüyle özgürleşmesi, onun yeteneklerini ve yaratıcılığını ortaya koymasını sağlayacaktır (Şaylan, 2002: 114).

Aydınlanma, toplumsal örgütlenme biçimlerinin ve rasyonel düşünce tarzlarının gelişmesi, dinin, geleneğin, mitin ve hurafenin akıldışılığından, iktidarın keyfi kullanımından ve insan doğasının karanlık yanından kurtuluşu vaat etmiştir (Harvey, 1997: 25). Aydınlanma'nın ön tarihinde; 15. yy'nin ortalarındaki Rönesans hareketi, 16. yy'deki Reform, 17. yy'deki Newton'un Bilimsel Devrimi ile Descartes'ın Kartezyen Felsefesi bulunmaktadır. Aydınlanma, her türlü felsefi ve toplumsal projenin akla dayanması gerektiğini öngörmektedir (Çiğdem, 2006: 14). Bu sebeple, Aydınlanma aynı zamanda "Akıl Çağı" olarak da adlandırılmaktadır. Akıl; vahiy, gelenek ve otorite üçlemesinde temellenen herşeyi eleştirme ve sorgulama yetisini temsil etmektedir (Urhan, 1999: 146). Akla duyulan sonsuz güven neticesinde, insanın geliştireceği yasa ve kurallarla kendi mutluluğunu sağlayabileceğine inanılmaktadır. Bir insan için doğru olanın sadece o kişi tarafından belirlenebileceğini savunularak, insanın kaderi ilahi olanın elinden alınmış ve insanın eline teslim edilmiştir (Tekeli, 2002: 1). Bu anlamda da, kendi kendine yeten bir varlık olarak insanın eylemine kurallar koyan herhangi bir dışsal otorite, üstün varlık ya da ilke reddedilmiştir (Wagner, 1992: 34).

Aydınlanma, hem ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla hem de akılsal devrimi gerçekleştirmesiyle, modernitenin entelektüel temellerini oluşturmuştur (Çiğdem, 2006: 16). Kilisenin ve İncil’in otoritesine karşı çıkılarak, yerine tabiatın ve bilimin otoritesi konmuştur. Bu sebeple, Aydınlanma’nın otorite karşıtı bir söylem olduğunu söylemek doğru değildir (Çiğdem, 2006: 19; Sözer, 2006: 3). Aydınlanma, insanla ilgili gerçeğin evrensel olduğunu kabul etmiştir. İnsan ve toplum ile ilgili bilginin evrensel olması, gerçekliğin kişisel veya yerel yorumlarının bilim dışına bırakılması demek değildir. Ancak, Aydınlanma için akıl ve bilim ile kavranabilecek tek gerçeklik vardır. Bu da bütün insan ve toplumlar için geçerli olan gerçekliktir. Bu sebeple, Aydınlanma’nın öncü düşünürleri aklın yanında ahlak ve hukuk kurallarının da evrensel olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öyleyse, yaşamı bilime uygun olarak, bilimin önderliğinde yeniden kurmak gerekmektedir (Şaylan, 2002: 106).

Aydınlanma Çağı, başta Fransa olmak üzere, İngiltere, Almanya, İskoçya ve Amerika’da bir grup filozofun varolan değerleri ve toplumsal kurumları eleştirisiyle başlamıştır. Bu sebeple, ayrı ayrı bir Fransız, İngiliz, Alman, İskoç ve Amerikan Aydınlanmasından söz edilebilir. Aydınlanma düşünürleri akıl, bilim, bilgi, din, tanrı, tabii hukuk, tabiat gibi kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Bunun sonucunda da felsefi, toplumsal ve siyasi konularda birbirlerinden ayrılmışlardır. Ancak bu farklılıklar, onların entelektüel bir aile oluşturmalarına engel değildir (Çiğdem, 2006: 14). Çünkü; sekülerizm, hümanizm, serbest ticaret, bireyin yeteneklerini geliştirmesi ve iktidardan bağımsız hareket edebilmesi hürriyeti onları birleştiren asıl programdır (Çiğdem, 2006: 21).

Fransa’da Aydınlanma’nın öncüleri; Diderot, D’Alembert ve Helvetius’un başını çektiği Ansiklopedistler, Rousseau, Voltaire, Montesquie, Condillac, D’Holbach ve La Mettrie’dir. İngiltere ve İskoçya’da Aydınlanma’nın öncüleri; Newton, Hobbes ve Locke’un fikirlerinin temelinde aslen İskoç olan Hume, Adam Smith, Adam Ferguson ve Reid’dir. Amerikan Aydınlanmasının öncüleri; Benjamin Franklin, Thomas Paire, Thomas Jefferson, James Medison’dır. Alman Aydınlanması ise; Leibniz, Christian Thomasius ve Christian Wolff’un öncülüğünde, Friedrich Jacobi, Mendelsson, Kant, Herder, Goethe ve Hamann’nın düşünceleri üzerinde gelişmiştir.

Alman Aydınlanmasının önemli isimlerinden birisi olan Kant’a göre; Aydınlanma, “insanın kendi suçu ile içine düştüğü ergin olmama durumundan” kurtulmasıdır. Kant’ın ergin olmama durumu ile kastettiği, insanın aklını kullanmada başkasının kılavuzluğuna başvurmasıdır. Kilise, bu anlamda bir kılavuzdur. İnsanın erginliğe geçişi din, gelenek ve hurafelerden kurtularak kendi aklını kullanmasıyla mümkün olacaktır. Aklın otoritesi Tanrı’nın ve kilisenin otoritesinin yerine geçerek, dünyayı anlamakta ve yorumlamakta tek referans kaynağı olarak görülmektedir. Bu anlamda laik, seküler bir dünya görüşü temel alınmıştır (Urhan, 1999: 146; Türköne, 2006: 488; Küçük, 1994: 20; TÜSİAD, 2002: 356; Sözer, 2006: 3). Akla duyulan bu aşırı güven; inancı, duyguyu ve Ortaçağ gibi tarihin bazı dönemlerini küçümseme sonucunu doğurmuştur (TÜSİAD, 2002: 355).

Aydınlanma, ilerleme kavramına önem verir; tarihi bir tekrar değil, ilerleme süreci olarak kavrar (TÜSİAD, 2002: 356). Tarihin her döneminin bir önceki dönemim birikimini taşıdığını varsayar (TÜSİAD, 2002: 356, Çiğdem, 2006: 45–95, Sözer, 2006: 3). Özellikle Fransız Aydınlanması’nda somutlaşan ilerleme fikrinin kurucusu Turgot’tur. İlerleme düşüncesi, tarihin evrensel kanunlardan oluştuğu fikrinden hareketle, insanlığın gelişiminin belirli bir seyir izlediği fikrine dayanmaktadır. Turgot’a göre, insanlar önceleri tabiata bağımlı bir çizgi izlerken, daha sonra tarım toplumuna geçmiş ve son dönemde ise ticaret ve kentleşmeye dayalı bir gelişim yaşamıştır (Çiğdem, 2006: 43). Bu fikre ikinci katkıyı yapan Concorde ise insanlık tarihini, avcılıkla yaşamlarını sürdüren

küçük insan gruplarından, insanlığın mutlak baskı ve keyfi idare tarzından kurtulduğu Fransız Devrimi'ne kadar götürülen dokuz aşamalı bir grup içinde sunmuştur. Ayrıca, ulaşılabilecek bir aşama daha vardır ki bu aşama da onuncu ve son aşama olup, aklın ilerlemesinin sınırsızlık kazanacağı muhtemel gelecektir. Concordet'e göre; ilerleme, insan için geri dönülmez bir süreçtir (Çiğdem, 2006: 43; Şaylan, 2002: 117). İlerleme fikriyle insan, aklını kullanarak tabiatın maddi zenginlikler üretmesine yardım edecek olan teknolojiyi geliştirecek ve daha mutlu, ahlaki ve medeni bir hayat yaşayacaktır (Çiğdem, 2006: 45). Bu açıdan, ilerleme düşüncesi insana yönelik bir iyimserliği barındırmakta ve bütün toplumların aynı süreçten geçeceğini varsayarak "mutlak gerçeklik" kavramını gündeme getirmektedir.

Aydınlanma'nın ilerici tarih anlayışı, pozitivizm ve pozitivist tarihsel anlayışa da öncülük etmiştir. Pozitivizm kavramı, Fransız Sosyal Bilimci Auguste Comte tarafından ortaya atılmıştır (Şaylan, 2002: 178). Comte'un pozitivist bilim anlayışı üç hal çözümlemesine dayanmaktadır. Toplumlar bu çözümlemeye göre, bilgi üretme ve bilgiyi temellendirmede üç farklı aşamadan geçmiştir: teolojik, metafizik ve pozitivist aşama.

Pozitivist aşama, bilimin egemen olduğu aşamadır ve bu aşamada din, toplumsal yaşamdan uzaklaştırılmıştır (Şaylan, 2002: 178; Türköne, 2006: 525). Pozitivizm, insanlıkla ilgili tarihsel süreçte gelişen farklı düşünce biçimlerine tepki göstererek, özellikle de teolojik ve metafizik anlayışları reddeden, gözlemlenebilir olguları esas alan bir düşünce akımıdır (Urhan, 1999: 153). Pozitivizm, klasik fiziğin (Newton fiziği) temel özelliklerine oturan bir bilim anlayışdır ve bu özelliklerin başında nedensellik gelir. Bilgiyi üreten insan bu anlamda tarafsız olmalıdır, işin içine kendi düşüncelerini katmamalıdır. Tarafsız bir bilim adamı ve nesnel bilgi Aydınlanma'nın temel kabullerindedir. İnsan, bilim üretirken gözlem yapacak, neyi/nasıl gözleyeceğini belirleyecek veya birtakım deneyler geliştirecektir. Ama bu insan, özgün düşüncelerini, değer yargılarını, inançlarını, endişelerini, amaçlarını ve önyargılarını bilgi üretme sürecine dâhil etmeyecektir.

Aydınlanma'nın bilim anlayışında, Francis Bacon'dan gelen "faydacılık" da önemli yer tutmaktadır (Şaylan, 2002: 165). Bacon'a göre, insanın dünyanın efendisi olması, nesnelere hâkim olması ve kendisine faydalı olacak şekilde onları dönüştürmesi için, büyük bir güç olan doğayı tanıması ve onu bilmesi gerekmektedir (Bumin, 2005: 19–20). Bilimin asıl işlevi, insanın çaresizliğini azaltmak ve onu yüceltmektir. Bilim ve bilginin sayesinde insan doğa üzerinde egemen hale gelerek, onu kendi yararı ve mutluluğu için kullanabilecektir.

Akla duyulan bu güvenle aynı zamanda, toplumun müdahaleler yoluyla değiştirilmesine yönelik adımlar atılmasının ve böylece aydın despotizminin önü açılmıştır. Akıl, toplumu yeniden inşa edecek kuramsal yapıyı oluşturmaya muktedir görülmüştür. Aydınlanmış Despotizm kavramı ilk olarak, çok erken bir dönemde, 1760 yılında Diderot tarafından kullanılmıştır. Siyasal açıdan aydınlanmış despotizmin hükmetmeye yönelik meşrulaştırımı, feodal lordların toplumun belli bir kesiminin çıkarlarını gözetmelerine karşın, bütün topluluğun çıkarlarını gözettikleri iddiasına dayanmaktaydı (Çiğdem, 2006: 28–29). Böylece, toplumda egemen olan ve kendilerini aydınlanmış olarak gören elitlerin, toplumun geri kaldığını düşünerek, halkın istek ve beklentilerini dikkate almadan birtakım reform hareketlerine girişmelerinin önü açılmıştır (Türköne, 2006: 488).

Aydınlanma eğitilmiş, kapasitesi artmış, belli bir yöreye bağlılığı azalmış birey vurgusu yapar. Geleneksel bağlardan kopma; bireyselleşme ve toplumun yurttaşı haline gelme sonucunu doğurmaktadır. Bireyler, büyük

bir toplumsal alanda eşit ve özgür üyeler olarak yer almakta, kamusal alana bir yurttaşlık sorumluluğu ile katılmaktadırlar (Tekeli, 2002: 20). Aydınlanma'nın, insanların eşit ve özgür özneler olarak aralarında yapacakları sözleşmeler yoluyla toplumsal alanı düzenleyebileceklerine olan inancı, modern devlete giden yolu açmıştır (Türköne, 2006: 487). Sözleşme teorileri, özgür ve eşit olan bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda, ortak çıkarlarını gerçekleştirmek, temel hak ve özgürlüklerini güvence altına almak, can ve mal güvenliklerini olası tehlikelere karşı korumak amacıyla devleti oluşturma sürecinin teorik çerçevesini çizmiştir. Bu sebeple, siyasal örgütlenmeler akılcı temellere oturtulmalı ve meşruiyetini dinden alan yaklaşımlar terk edilmelidir.

Aydınlanma, bilim sayesinde insanın dogmatizmden kurtularak özgürleşmesini sağlamak istemiş, kadercî anlayıştan uzaklaşıp akli egemen hale getirmesiyle de bilimsel, teknik ve endüstriyel devrime öncülük etmiştir (Kale, 2002: 32; Şaylan, 2002: 232).

5. Bilimsel Devrim

Bilimsel Devrimi, Newton başlatmış ve Evrensel Yerçekimi Kanunu'nu keşfederek yeni bir dünya görüşünün temellerini atmıştır (Küçük, 1994: 17; Russell, 1997: 284). Newton fiziği, tabiat olaylarını neden-sonuç ilişkisine oturtarak onları belirli kanunlara bağlamış ve tabiatdaki değişimleri Tanrı'nın iradesine bağlayan Hristiyan teolojisini derinden sarsmıştır (Türköne, 2006: 489). Doğrudan Tanrı ve melekleri tarafından yönetilen ve Tanrı'nın iradesini ve ihtişamını yansıtan doğa anlayışından, kendi yasaları olan ve bu yasalar uyarınca kendi kendini işleten, düzenleyen bir gök mekaniğine geçilmiştir (Küçük, 1994: 17; Türköne, 2006: 489; Şaylan, 2002: 176).

Newton'a göre tabiat tamamıyla maddeden ibarettir ve maddenin zaman ve mekândaki hareketleri güç yasalarıyla belirlenmektedir. Bu hareket ve yasalar matematiksel hesaplamalarla bilinebilir ve böylece tabiatın sırları çözülebilir (Çiğdem, 2006: 60). Newton evrensel yerçekimi yasasında, evrendeki her maddenin başka bir maddeyi büyüklüğüne ve aralarındaki mesafeye bağlı olarak değişen bir güçle çektiğini ortaya koyarak, sadece maddenin hareketini açıklamakla kalmamış, aynı zamanda yeni bir evren tasarımı da yapmıştır (Çiğdem, 2006: 61). Bu yeni evren tasarımı, Ortaçağ'ın dünyayı evrenin merkezine koyan görüşünü değiştirerek, yeryüzünün güneşin etrafında dönen gezegenlerden sadece birisi olduğunu ortaya koymuştur. Newton'un bilimsel devriminin bir diğer sonucu, gözleme ve deneyle dayanan bir bilim metodunu geliştirmiş olmasıdır. Herhangi bir önermenin geçerliliğinin ölçütü, önermenin bu metoda göre açıklanıp açıklanmamış olmasına bağlıdır. Bilimin dili, matematiktir; çünkü, matematik olguların netlik ve kesinlik kazanmasını sağlar. Böylece; matematik, cebir ve geometrinin yerini almıştır (Çiğdem, 2006: 61). Newton'un “Principia” adlı kitabında açıkladığı görüşleri, insanın tabiat üzerinde bir iktidara sahip olabileceği ve tabiatı kendi ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda düzenleyebileceğine dair düşüncelerin doğmasına yol açmıştır. Bu düşünce, insanın dine bakışını değiştirerek, dinin bir inanç meselesi olarak görülmeye başlamasına ve bilimden farklı olduğunun altının çizilmesine sebep olmuştur (Türköne, 2006: 490).

6. Sanayi Devrimi

Modernitenin belirleyici özelliklerinden birisi tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiştir. Sanayi toplumuna geçiş, Sanayi Devrimi ile yaşanmıştır. Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde Aydınlanma'nın ve Bilimsel

Devrim'in önemli etkileri olmuştur. Sanayi Devrimi, Bilimsel Devrim'de ulaşılan sonuçların yeni teknolojilerin bulunmasında kullanılmasıyla oluşmuş ve bu sayede teknik ile bilim arasında bir bağ kurulmuştur.

Sanayi Devrimi, Avrupa'da ekonomik açıdan en güçlü hale gelen burjuvazinin, ticaretten elde ettiği sermayeyi sanayi alanında kullanmasıyla gerçekleşmiştir. Burjuvazinin bu denli büyük gelir elde etmesinin ardında coğrafi keşifler yatmaktadır (Türköne, 2006: 490; Sözer, 2006: 3, Huberman, 1995: 192–193). Coğrafi keşifler neticesinde, keşfedilen topraklardaki altın, gümüş ve diğer değerli madenlerin sömürülmesi zenginlik yaratmaya başlamıştır. Avrupalı ülkeler dünyanın pek çok yerinde sömürgeler kurmuş (özellikle Amerika'da İspanyol ve Portekizlilerin kurduğu sömürgeler) ve oradaki maden ocaklarını işleterek maden stoklarını arttırmışlardır. Ticaretin gelişmesiyle birlikte takas usulünün yerini para almış ve paranın ülkeler arası dolaşımı artmıştır.

Sanayi Devrimi, Aydınlanma'nın toplumsal temelini açığa çıkarılmasında da etkili olmuştur. Mesela, eşitlik gibi bir konunun nesnelere artık toprak sahipleri ve köylüler değil; tüccarlar, işçiler, öğrenciler, burjuvazi, ulus devlet ve devlet bürokrasisidir. Bu toplumsal belirleme, sanayiye dayalı toplumsal örgütlenmenin sonucunda oluşmuştur (Yazıcı, 2002: 229; Çiğdem, 2006: 26–59; Türköne, 2006: 490).

Max Weber, sanayileşmeyi doğuran bu sebeplere bir de Protestan ahlakını ekler. Protestanlığın –özellikle Kalvenist yorumunun- kendi inananlarına aşladığı fikir, çalışma ve biriktirmedir. Protestan inancını benimseyen burjuvazinin sermayesini yatırıma aktarması ve yatırımdan elde ettiği geliri yine aynı alanda kullanması, sanayi toplumunun ihtiyacı olan sermayenin elde edilmesini sağlamıştır (Weber, 1997: 136–161; Türköne, 2006: 490). Ayrıca, akılcı düşüncenin yaygınlaşması da, sanayileşmenin gelişiminde diğer önemli etkidir.

Ünlü tarihçi Eric Hobsbawn'a göre, sanayileşmeyi doğuran asıl sebep, üretimin kendi pazarını yaratması ve genişletmesidir. Sanayi öncesi feodal toplumda üretim sınırlı sayıda alıcıya yönelik, mahalli pazarlarda yapılmaktaydı. Serfler, eşya ve giyim ihtiyaçlarını kendileri karşılamakta, aristokratlara, feodal beylere ve lordlara kendi ürettiklerinden vermekte ve eğer artan ürünleri varsa bunları pazarda sergilemekteydiler. Ancak, sanayileşmeyle birlikte üretim artmış ve bu artan üretim sonucunda pazar genişlemiştir.

Sanayileşme, İngiltere'de başlamıştır. Bunun sebebi, İngiltere'de 18. yy'de tarımsal faaliyetin neredeyse bitmesi, bunun sonucu olarak insanların yeni bir iş koluna ihtiyaç duyması ve bunun için gerekli olan sermayenin var olmasıdır. Ayrıca ülkede krallık, aristokrasi ve burjuvazi arasında bir uzlaşma da sağlanmış ve bu sayede milli pazarın oluşumu için gerekli ortam yaratılmıştır. Ülke coğrafi olarak denizlere yakın ve iç taşımacılığa olanak sağlayan çok sayıda nehre de sahiptir. Dolayısıyla, ulaşım ve iletişim imkânları çok fazladır (Türköne, 2006: 491).

Sanayileşme, pamuğu işleyen çırçır makinesinin icat edilmesiyle pamuklu dokuma alanında başlar. Sömürge ülkelerden getirilen pamuk, işlenerek yine aynı ülkelere ihraç edilmektedir. Bu sebeple, sanayileşme makineleşmeye bağlı bir süreçtir (Küçük, 1994: 20). 11 Mart 1776'da Mr.Watt'ın buhar makinesini Bloomfield Colliery'de çalıştırmaya başlamasıyla, sanayileşmenin diğer ayağı da ortaya çıkmıştır (Huberman, 1995: 194; TÜSİAD, 2002: 355). Bütün Batı Avrupa ülkelerinde sanayileşme, kentleşme ve makineleşme hızla yayılmış, demiryolları dünyayı sarmıştır (Küçük, 1994: 21; TÜSİAD, 2002: 356). Sanayileşme, Ortaçağ'ın mesleki dayanışma ve koruma esasına dayanan lonca sisteminin dağılmasına ve aynı iş alanında çalışan pek çok farklı

işletmenin piyasaya girmesine yol açmıştır. Zamanla, bir işin parçalarını üstlenen işletmeler yerine, işin aynı kapalı mekânda tamamlanmasını sağlayan fabrika sistemine geçilmiş ve fabrikalar etkin üretim yerleri haline gelmiştir (Türköne, 2006: 491).

Fabrika sistemi, üretimde işbölümünü ve uzmanlaşmayı yaygınlaştırmıştır. Ortaçağ'ın lonca sisteminde de işbölümü ve uzmanlaşma vardır. Ancak, sanayileşmenin getirdiği işbölümü ve uzmanlaşmada, işlerin her bir bölümü farklı uzman işçiler tarafından yapılmakta ve fabrika ortak bir mekân olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, sanayileşme emeği ücretli hale getirmiş ve liberalist mülkiyet anlayışını kurumsallaştırmıştır (Tekeli, 2002: 19). Sanayileşme, aynı zamanda toplumların sosyo-kültürel yapılarını da değiştirmiştir. Toplumsal tabakalaşma farklılaşmış, yeni bir çalışanlar (işçi) sınıfı doğmuştur. Yine sanayileşmeye paralel olarak gelişen yol, otoyol, elektrik, trafik, sağlık ve sosyal hizmetler siyasal otoriteyi daha büyük roller üstlenmeye itmiştir (Yazıcı, 2002: 229).

7. Modern Devlet ve Modern Siyaset

Modernite sürecinde sosyal hayatın tümünde yaşanan değişim ve yenilenme, siyasal yaşama da yansımış ve iktidar ilişkileri bambaşka bir zemine oturmuştur. Akıl unsuru burada da karşımıza çıkmaktadır. İktidarın tek meşru kaynağının halk olarak görülmesi ve iktidarın merkezileşmesi yaşanan gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. Kendisi için iyi olanı değerlendirebilen eşit ve özgür bireylerin yer aldığı toplumda akla uygun tek yönetim biçimi demokrasi olarak görülmüştür. Halk, yöneticilerin otoritesine itaat edecektir; ancak, bu itaat zora değil, halkın kendi iradesine dayanmalıdır. Bununla birlikte, devletin otoritesi de akla dayanmalıdır. Yönetilenler bu otorite akla dayandığı müddetçe, ona itaat ederler. Konumuzla ilgili açısından Weber'in üçlü tipolojisini ele alacak olursak, modern devletin yasal-akılcı otoriteye dayandığını söyleyebiliriz. Weber, geleneksel otoritenin meşruluğunun örf, adet ve toplumun geleneklerine; karizmatik otoritenin meşruluğunun ise, halkın lidere duyduğu inanca, güvene ve hayranlığa dayandığını ifade eder. Görüleceği gibi bu iki otorite tipinde de öznel unsurlar yer almaktadır. Ancak, Aydınlanma fikrinin modern devlete bıraktığı en büyük miras rasyonalitedir. Bunun bir gereği olarak da toplumun meşru otorite tipinin, Weber'in üçüncü tiplerinde yer alan yasal-akılcı otorite ile bu otoritenin dayanağı olan hukuk kuralları olması gerekmektedir. Yasal-akılcı otoritede, yöneticiler belirli kurallar çerçevesinde seçilerek, bu kurallara bağlı olacaklarını kabul ederler. Weber, bu görüşleriyle modern hukuk devletini işaret etmektedir (Türköne, 2006: 492).

Modern devletin ortaya çıkışı kapitalizme ve yukarıda açıklanan tarihsel gelişmelere bağlanabilir. Bununla birlikte, liberalizm ve Marksizm gibi söylemlerde modern çağa aittir (Türköne, 2006: 487; Şaylan, 2002: 114).

Modernitenin taşıyıcısı ve hâkim öznesi ulus devlettir (Keyman, 1999: 181). Ulus devlet, 1783 Amerikan ve 1789 Fransız Devrimlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır. Modern devlet ise, ulus devlet ortaya çıkmadan önce de vardır. Ancak, her ikisinin kaynaşması Fransız Devrimi'nin egemenliğin kaynağını halk olarak göstermesiyle olmuştur (Çiğdem, 2006: 17; Türköne, 2006: 493). Avrupa'da ulus devletin ortaya çıkmasında 1450 sonrasında yaşanan savaşlar da etkili olmuştur. Bu savaşlarda, Avrupa halkları birbirlerinden nefret etmeye başlamışlardır. Bu durum, milletlerin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Ayrıca, feodal düzenin burjuva tarafından

sarsılması ve burjuvanın ticaretini özgürce yapmak için merkezi devleti ve krallıkları desteklemesi diğer önemli etkindir (Huberman, 1995: 92; Türköne, 2006: 493).

Modern devletin temelleri, iktidara laik bir içerik kazandıran Nicola Machievelli, egemenlik kavramını meşrulaştıran ve bunu hukuksal bir zemine oturtan Jehan Bodin ve bunu geliştiren Thomas Hobbes'la atılmıştır (Göze, 1995: 112, Türköne, 2006: 493).

Machievelli, Ortaçağ'ın tanrısal kökenli iktidar anlayışına karşılık, laik ve pragmatik bir egemenlik anlayışı ortaya koymuş ve dini devletin denetimine alarak, toplumsal bir denge unsuru olması sebebiyle, iktidarın bir aracı olarak görmüştür (Aydınlı ve Ayhan, 2007: 72). "Prens" adlı çalışmasında, egemenliğin kaynağını sorgulamaktan çok, egemenliğin sürdürülmesi sorunu üzerinde durmuş ve iktidarı Prens ile özdeşleştirmiştir.

Bodin, egemenlik kavramını ilk kez tanımlayan ve onu teori haline getiren düşünürdür. Bodin'e göre egemenlik, bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanamayan en üstün iktidardır (Kapani, 1995: 56). Egemenlik, herkes için yasa yapmak, yasaları değiştirmek iktidarıdır. Egemen güç, yasa yaparken, onu değiştirirken ya da kaldırırken, kendinden üstün ya da kendisine eşit herhangi bir gücün onayına ihtiyaç duymaz (Göze, 1995: 135). Egemenin otoritesi, tüm yasaların üzerindedir. Bodin'e göre egemenlik mutlak, sürekli, parçalanamaz, devredilemez bir bütündür (Göze, 1995: 123). Bodin'in bu görüşleri Fransa'da feodal yapıyı parçalayarak, ulusal birliğin ve bağımsızlığın kazanılmasını sağlamış ve Fransız monarşisinin temel yapısını oluşturmuştur.

Hobbes, modern devletin oluşumuna en büyük katkıyı yapan düşünürdür. Hobbes'a göre iktidar, toplumdaki tüm insanların bütün yetkilerini ve güçlerini bir kişiye ya da bir meclise devretmeleriyle kurulacaktır (Göze, 1995: 135). Egemen olanın gücü, toplumun irade ve sözleşmesine dayandığı için, parçalanamaz ve bölünemezdir (Aktan, 2003: 1). Egemenin halka karşı bazı görevleri vardır; ancak, mutlak ve fiili bir bağımsızlığı da vardır (Türköne, 2006: 493; Göze, 1995: 137). Hukukun tek bir kaynağı vardır; o da, egemen gücün iradesidir. Görüleceği gibi egemenlik Hobbes'ta hem bir aşkınlık hem de temsil olarak ortaya çıkmıştır (Türköne, 2006: 493).

Modern devletin ortaya çıkışında önemli düşünürlerden birisi de Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau, demokratik bir toplum ve tüm vatandaşlar için eşit hakları savunmuştur (Aydınlı ve Ayhan, 2007: 80). Toplum Sözleşmesi'nde, bütün bireylere eşit haklar tanıyan ve bireylerin ortak iradeleri ile oluşan bir genel irade kavramı ortaya koymuştur. Bununla birlikte, var olan politik yapı ve değerlerin baskıdan ve tahakkümden oluştuklarını ve bunun için ortadan kaldırılmaları gerektiğini de belirterek, cumhuriyetçi talepleri dile getiren ilk düşünür olmuştur (Çiğdem, 2006: 48; Göze, 1995: 196–210).

Görüleceği gibi gerek Hobbes gerekse Rousseau, egemenliğin temsil mekanizması olduğu konusunda hemfikirdirler. Böylece, temsil modern devletin niteliklerinden birisi olmuştur (Türköne, 2006: 493).

Laiklik, modernitenin temel unsurlarından birisidir. Laiklik, Avrupa'da yaşanan din savaşlarının sonucunda benimsenmiş bir uzlaşma yöntemidir. Şöyle ki, Reform hareketinden sonra Avrupa'da iki büyük mezhep oluşmuştur. Bunlardan birisi İngiltere'nin benimsediği Protestanlık, diğeri ise Fransa'nın benimsediği Katoliktir. İngiltere'de, azınlıkta olan Katoliklere ve Fransa'da ise Protestanlara karşı yapılan kısımlar sonucunda, asgari müşterekte uzlaşma düşüncesi benimsenmiştir. Devletler, tebaadan yurttaş haline gelen

insanlarına karşı eşit muamelede bulunma ve aralarında din farkı gözetmeme yükümlülüğü altına girmişlerdir. Bu anlamda laiklik de, pratik ihtiyaçlara cevap vermek üzere düşünülmüş, bir asgari müşterekte buluşma yöntemidir (Türköne, 2006: 494).

18. yy’de kapitalist üretim biçiminin yerleşmesiyle, devletin ekonomi üzerindeki baskısı en aza inmiş ve piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda modern hukuk ortaya çıkmıştır. Modern hukuk alanında öncelikle de ticari ilişkileri güvence altına alan özel hukuk gelişmiştir. Diğer taraftan, ticaretin liberalleşmesiyle, anayasal devletin kurumsallaşması sağlanmıştır. Anayasal devlet, bireysel hak ve özgürlükleri güvence altına alan, siyasal yönetimi bireylerin hak ve özgürlükleri lehine hukuki ve kurumsal mekanizmalarla sınırlayan devlettir (Türköne, 2006: 494). Anayasal devlet, tüm toplumsal kimliklere eşit mesafede bulunur. Görevi; yurttaşlara eşit muamele etmek, farklı birey, grup veya kültürlere karşı ayrımcılık yapmamak ve ayrıcalık uygulamamaktır. Buna karşılık vatandaşlar da farklı kimliklerini özel hayatlarında sürdürecektir ve devlet eğer bu farklılıklara karşı bir sınırlama getirirse, bunlar kamusal alana taşınmayacak ve yasalara uyulacaktır. Böylece, gerek devlet gerekse vatandaş yasalarla bağlanmıştır (Türköne, 2006: 495).

Bu süreçte ortaya çıkan önemli yapılanmalardan bir diğeri, bürokratik yapılanmadır. Bürokrasinin ortaya çıkışı, vergilendirmeye yakından ilgilidir. Şöyle ki: Feodal dönemde vergiler, feodal beyler ve kilise tarafından belirlenmekte ve tahsil edilmekteydi. Ancak, feodalitenin zayıflaması ve merkezi devletin güçlenmesi sonucunda, krallar kendilerine bağlı memur sınıf oluşturarak vergileri toplatmaya başladılar (Huberman, 1995: 88; Türköne, 2006: 495). Bu dönemde bürokrasi krala bağlı, onun emir ve isteklerini yerine getiren bir araç durumundaydı. Ancak modern devletin ortaya çıkışıyla birlikte, bürokratik yapılanma ve işleyişte de birtakım değişiklikler meydana gelmiş; belli ilke ve prosedürler doğrultusunda çalışan, görevleri, sorumlulukları ve hiyerarşik yapısı belli bir mekanizma olarak bürokrasi profesyonel bir meslek halini almıştır (Türköne, 2006: 495). Artık bürokrasi, devletin işlevlerini yerine getiren, bütünsel bir yapının parçası olarak kabul edilmektedir.

Modern ulus devletler, 1648 Westphalia Anlaşması ile birbirlerinin egemenliklerini karşılıklı olarak kabul etmişlerdir. Anlaşmayla, her biri kendi toprakları üzerinde egemen olan, eşit ve bağımsız pek çok devletin bulunduğu bir dünya sistemi yaratılmıştır. Bu sistem içerisinde devletler, sistemin bir organı değil, yaratıcısı olarak yer alırlar. Bu sistemin son örneği olarak, Birleşmiş Milletler verilebilir. Burada yer alan devletler birbirlerinin egemenliğini karşılıklı olarak tanımışlardır. Ancak, önemli bir husus vardır ki o da, devletlerin egemenliklerinin bir kısmını Birleşmiş Milletler’e devretmeyi kabul etmesidir. Bu durum, klasik egemenlik anlayışından farklı bir anlayışı gündeme getirmiştir (Türköne, 2006: 496).

Yine, günümüzde devletlerin egemenliği konusunda pek çok tartışmaya yol açan kavramlardan birisi de küreselleşmedir. Küreselleşme; ulus devlet ötesi ticari ilişkileri, çok uluslu şirketleri, yatırımları, siyasal ve ekonomik örgütlenmeleri, iletişim olanaklarını ve nüfus hareketlerini içermektedir. Ekonomik, siyasal, kültürel ve askeri alanlarda sınır ötesi birliktelikler bu kavram içerisinde incelenmeye başlanmıştır. Artık, ulus devletlerin kapalı bir toplum olmasına imkân kalmamıştır (Nair, 2006: 333). Küreselleşmeyle birlikte, ulus devletlerin dayandığı milli egemenlik ve temsili hükümet modelleri sarsılmaktadır. Devletler özellikle ekonomik alanda kontrolü kaybetmektedirler. Devletin ekonomik alanda işlevinin, sadece uluslar arası ticaretin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli önlemleri almaktan ibaret olduğunu savunan tezler –yeni liberaller ve yeni sağ tezleri-

üretilmektedir. Bu anlamda denilebilir ki, küreselleşme ve ulusüstü yapılanmalar neticesinde, modernitenin temel göstergelerinden birisi olan temsili demokrasinin günümüzdeki varlığı, sorgulanır hale gelmiştir (Türköne, 2006: 496).

SONUÇ

Modernite projesi; nesnel bilimin, evrensel hukuk ve ahlakın geliştirilmesi, insanın kendisini bağlayan zincirlerden kurtularak özgürleşmesi ve gerek kişinin kendi yaşamını gerekse toplumsal yaşamı aklın ve bilimin önderliğinde yeniden kurması çabasından ibarettir. Aklın tüm insanlarda “ortak” ve “bir” olduğu gerçeğinden hareketle, aklın önderliğinde gelişen bütün değerlerinde aynı olması gerektiği vurgulanmıştır. İnsan, akli sayesinde “iyiyi”, “doğruyu” ve “gerçeği” anlamlandırabilecek ve akıl dışında belirleyici hiçbir dışsal otorite ve güç tanımayacaktır. Modern toplumun davranışı geleneksel, duygu temelli ve inanca dayalı değildir. Akla ve sebep-sonuç arasındaki mantıki ilişkiye dayalıdır.

Modernite önce insanı, sonra da onun dünyaya bakışını değiştirmiştir. Modernitenin insana olan bakışı, insanın da içinde yaşadığı çevreye olan tavrını değiştirmiştir. İnsan, bilgisi sayesinde doğa üzerindeki egemenliğini ve ona yönelik faydacılığını geliştirebilmiştir. İnsanın doğa üzerinde egemen hale gelişi ve onu kendi istek ve ihtiyaçlarına göre değiştirebilmesi, bilimsel bilginin hayata geçirilmesi demek olan teknoloji sayesinde mümkün olmuştur (Şaylan, 2002: 159). Teknoloji sayesinde insan, Tanrı'nın ihtişamını yansıtan ve bilinmeyen doğa kavrayışından, “doğanın efendisi” konumuna gelmiştir.

“Tanrı, kadercilik, Tanrısal doğru, Tanrısal takdir, düzen ve bilgi” anlayışının yerini artık “bilim, pozitivizm, evrensellik ve aklın üstünlüğü ve düzeni” kavramları almıştır. Modernite; pozitivist, teknoloji merkezli ve rasyonel eğilimle, ilerici ve doğrusal gelişme ve mutlak doğrulara inançla ve bilginin ve üretimin standartlaştırılmasıyla özdeşleşmiştir (Harvey, 1997: 50). Bilim ve bilgilenme Tanrısal bir süreç olmaktan çıkarak, akıl temelli bir insan özelliği olma konumuna indirgenmiştir (Şaylan, 2002: 162–163).

Aydınlanma, bir insanı zincirlerinden kurtarmak amacıyla bilginin ve toplumsal örgütlenmenin mistik ve kutsal kabuğunu kırmayı hedefleyen laik bir harekettir (Harvey, 1997: 26). Aydınlanma çağı, dinsel paradigmanın yıkıldığı dönemdir ve bu çağda her türlü meşruyetin kaynağı bilim olmuştur. Sadece bilgiye, bilime ve akıl yürütmeye dayanarak kurulan toplum, toplum yapısı ve siyasası meşru sayılabilecek, ancak bilim ve akıl yürütme meşruyetinin dışına çıkışın ölçütünü verebilecektir (Şaylan, 2002: 107–108). Aydınlanma'nın en önemli amacı olan insanı özgürleştirme ve yüceltme projesinin gerçekleşebilmesi için insanların belirli bir biçimde davranması –rasyonel ve bilimsel- gerekmektedir. Aydınlanma'nın ilerici tarih anlayışı, “ideal toplum düzeni”ni öngörür. Bu da nihayetinde “mutlak gerçeklik” kavramını gündeme getirir. Modernite, “tekçil”dir. Bu teklik, bütün insanlıkta “birlik” yani evrensellik yaratır. Aklın yolu “bir”se ve tarih sürekli ileriye doğru akacaksa, bütün toplumlar aynı süreçten geçecektir. Modernitenin bu bakışı, bilimsel determinizmin tarihe yansımadır.

Modernite öncesinde, siyasal düzenin meşruyet kaynağı Tanrısalıdır. Modernite, Tanrısal kökenli meşruyet kaynağına ve feodal toplumun parçalı iktidar yapısına son vererek, iktidara laik ve merkezietçi bir yapı kazandırmıştır. Eşit ve özgür bireylerden oluşan toplumda tek meşruyet kaynağı halkın rızası, tek meşru

yönetim tarzı da demokrasidir. Halk, yönetenlere itaatle yükümlüdür; ancak, bu itaatin zora dayanmaması ve yönetimin akla uygun olması gerekir.

Modern devletin temel taşıyıcısı, ulus devlettir. Ulus devletin de laik ve anayasal bir zemine oturması gereklidir. Modern ulus devlet, toplumsal ve siyasal yapıda tek bakış açısına, evrenselleştirici, bütünleştirici ve homojen anlayışa sahiptir. Modernite, insanın nasıl ve ne şekilde yaşaması gerektiğini empoze eder. Bu anlamda, farklılığı değil, aynılığı esas alır. Modernitenin aklın yaratıcılığına olan vurgusu bir anlamda farklılığa bir göndermedir. Ancak, toplumu aynılık esasına dayalı olarak kurma isteği, farklılığa olan vurgusuyla tezat düşmektedir. Modernitenin bu ikilemi, zannımca temelde ulus devletin varlığının korunması kaygısına dayanmaktadır. Bu sebeple, modern ulus devlette özgürlükler kısıtlanarak farklılıkların kamusal alana çıkarılmasına izin verilmez. Söylemde, bilgide, toplumda, hukuk ve ahlakta teklik esastır. Bürokrasi, geleneksel sadakat, otorite ve disiplin ise modern siyasetin temel kavramlarıdır.

Kaynaklar

- Aktan, C. C., **Leviathan İnsan Haklarının Koruyucusu mu, Yoksa İhlalcisi mi?**, <http://www.canaktan.org/canaktan_personel/canaktan-arastirmalari/anayasal-iktisat/aktan-leviathan.pdf>, (15.11.2006).
- Aydınlı, H.İ ve V. Ayhan, **Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması**, <<http://www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/859.pdf>>, (10.01.2007).
- Bağlı, M., “Klasik Fizik (Newton Paradigmasının) İlkeleri Bağlamında Modern Bilincin ve İktidarın İmkanları: Özgürlük ve Yetkinlik,” **D.E.Ü S.B.E Dergisi**, Cilt 4, Sayı 3, s. 33-57, 2002.
- Bumin, T., **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, YKY, İstanbul, 2005.
- Çiğdem, A., **Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yayınları**, İstanbul, 2006.
- Çiğdem, A., **Bir İmkan Olarak Modernite, İletişim Yayınları**, İstanbul, 2004.
- Göle, N., “Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Ders,” **Doğu Batı**, Yıl 1, Sayı 2 (Şubat, Mart, Nisan), s. 65-75, 1998.
- Göze, A., **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Beta Yayın, İstanbul, 1995.
- Harvey, D., **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
- Huberman, L., **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla**, Çev: Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- Kahraman, H. B. ve E. F. Keyman, “Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite,” **Doğu Batı**, Yıl 1, Sayı 2 (Şubat, Mart, Nisan), s. 75–88, 1998.
- Kale, N., “Modernizmden Postmodernist Söylemlere Doğru,” **Doğu Batı**, Yıl 6, Sayı 19 (Mayıs, Haziran, Temmuz), s. 31-51, 2002.
- Kapani, M., **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1995.

- Keyman, E.F., **Türkiye’de Radikal Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.
- Küçük, M., **Modernite Versus Postmodernite**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.
- Michelet, J., **Rönesans**, Çev: Kazım Berber, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- Nair, G., **Bilginin Değişen Anlamı ve Kavram Tartışmaları**,
<<http://www.cumhuriyet.edu.tr/dergi/makale/108.pdf>>, (13.10.2006).
- Pellicani, L., “Modernite ve Totaliteryanizm,” **Doğu Batı**, Yıl 2, Sayı 8 (Ağustos, Eylül, Ekim), s. 169-191,1999.
- Postmodernizm**,<<http://education.ankara.edu.tr/sozer/pmodern.htm>>, (13.10.2006).
- Russell, B., **Batı Felsefesi Tarihi II Ortaçağ**, Çev: Muammer Sencer, Say Dağıtım, İstanbul, 1997.
- Şaylan, G., **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002.
- Tekeli, İ., “Türkiye’de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı,” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce**, Cilt 3, İletişim Yayınları, s. 19-42, İstanbul, 2002.
- Türköne, M., **Siyaset**, Lotus Yayınları, Ankara, 2006.
- TÜSİAD, **Felsefe**, 2002.
- Urhan, V., “Modernizm, Postmodernizm ve Personalizm,” **Doğu Batı**, Yıl 2, Sayı 8 (Ağustos, Eylül, Ekim), s. 143-169, 1999.
- Wagner, P., **Modernliğin Sosyolojisi**, Doruk Yayınları, 1992.
- Weber, M., **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev: Zeynep Aruoba, Hil Yayın, İstanbul, 1997.
- Yazıcı, E., “Yirminci Yüzyılda Gelenekten Moderniteye Türk Sosyo-Kültürel Yapısında Gözlenen Değişmeler,” **G.Ü İİBF Özel Sayısı**, s. 223-245, 2002.